

องค์ความรู้

เรือไฟโบราณนครพนม

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครพนม

เรือไฟโบราณนครพนม

ประวัติความเป็นมา

ตามประเพณีโบราณอีสาน ชาวบ้านจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามตาม **ฮีต ๑๒ คอง ๑๔** ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมการปกครอง ของหมู่บ้านชุมชนทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสาน ฮีต ๑๒ การปฏิบัติตามฮีต ๑๒ ของผู้คนในภาคอีสานนั้นก็เหมือนกันกับการปฏิบัติตามประเพณี ๑๒ เดือนของไทยนั่นเอง เพียงแต่มีกิจกรรมตามเอกลักษณ์ที่เป็นบริบท ของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย “ฮีต หมายถึง แบบแผนขนบธรรมเนียมความดีงาม ” เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา **ไหลเรือไฟ** บุญประเพณีครบไตรมาส ของการเข้าพรรษา ๓ เดือน เมื่อออกพรรษาจะมีการสรงเฮือและไหลเรือไฟ เพื่อเป็นการบูชาตามความเชื่อในเรื่องต่างๆ ซึ่งการทำเรือไฟโบราณ ก็เกิดจากฮีต หรือจารีตตามบุญเดือนสิบเอ็ดนี้

ในยุคเริ่มแรกของประเพณีไหลเรือไฟ ชาวบ้านจะใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นมาเป็นองค์ประกอบในการทำเรือไฟและเน้นในการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นการทำเรือไฟลำเล็กด้วยกาบกล้วยโดยฝีมือในการออกแบบเรือไฟลำเล็กให้เป็นเรือไฟส่วนตัวของสมาชิกในครอบครัวทุกคนจะมีเรือไฟของตนเองมีการจัดหาดอกไม้ธูปเทียน ชี้ได้ส่องสว่างเวลาจุดไฟ ปลอยลอยไหลไปอย่างราบรื่นอีกทั้งทรัพย์สินเงินทองบริวารคลงในลำเรือไฟของตน ก่อนไหลเรือไฟก็มีการตกแต่งให้สวยงาม แล้วอธิษฐานในสิ่งดีมีมงคลจุดไฟปล่อยให้ไหลไปตามลำน้ำเป็นเสร็จพิธี การทำเรือไฟกาบกล้วยลำเล็กๆ นั้นเป็นที่นิยมกันมานานแล้วปู่ย่าตายาย พ่อแม่จะเป็นผู้นำพา เป็นต้นแบบในการจัดทำพร้อมทั้งอธิบายถึงความสำคัญของประเพณีไหลเรือไฟให้ลูกหลานฟังจนเข้าใจ และสามารถทำเรือไฟกาบกล้วยของตนเองได้แต่ละคนเข้าใจเกิดศรัทธาที่จะสืบสาน อนุรักษ์ประเพณีไหลเรือไฟต่อไป ต่อมาฝ่ายปกครองชุมชน เช่นกำนันผู้ใหญ่บ้านรวมถึงพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ในวัดประจำหมู่บ้านเห็นว่า การทำเรือไฟกาบกล้วยให้เป็นเรือไฟส่วนตัวของชาวบ้านนั้นแม้เป็นสิ่งดีที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปก็คงให้ กระทำและปฏิบัติในบุญเดือน ๑๑ หรือบุญออกพรรษาอยู่ต่อไป แต่ขอปรับปรุงรูปแบบให้มีการทำเรือไฟของชุมชนหรือเรือไฟของคุ้มวัดโดยให้มีขนาดของเรือไฟลำใหญ่ขึ้นโดยให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดทำ จะได้เห็นถึงความสามัคคีความเสียสละต่อสังคมส่วนรวมมากกว่าการทำเรือไฟลำเล็กๆ ด้วยกาบกล้วยของตนเองเท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เห็นดีด้วยกับการทำเรือไฟของชุมชน เนื่องจากเป็นลำเรือไฟขนาดใหญ่ความยาว ๘-๑๐ เมตร เมื่อจุดไฟลอยไหลไปตามลำน้ำอยู่ริมฝั่งก็มองเห็นเรือไฟที่จุดไฟทั่วลำเรือชัดเจนสวยงามด้วย เพราะมองเห็นไฟจากแสงของชี้ได้ที่ถูกวางเรียงให้โค้งไปตามรูปทรงของลำเรือ และถ้ามีเรือไฟของชุมชนหรือคุ้มวัดอื่นๆ ที่อยู่ตามริมน้ำได้นำเรือไฟของคุ้มวัด ปลอยลอยไฟไหลมาตามลำน้ำในเวลาใกล้เคียงกันชาวบ้านก็จะได้ชมเรือไฟลำอื่นๆ

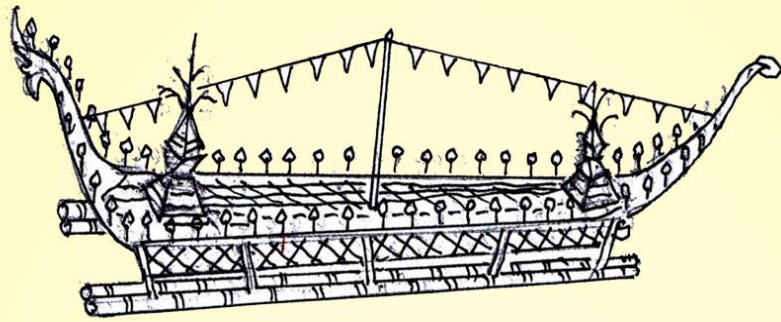
ด้วยการทำเรือไฟของชุมชนหรือคุ้มวัดในสมัยก่อนนั้นถือว่าเป็นการเกิดจากกุศโลบายของผู้นำชุมชนที่ต้องการเน้นให้เกิดความสามัคคีและความเสียสละของประชาชนจึงกำหนดให้ชาวบ้านหรือชาวคุ้มวัดได้จัดหาวัสดุสิ่งของอุปกรณ์ที่แต่ละครอบครัวมีอยู่มาบริจาคสมทบกับวัดเช่นใครมีไม้ไผ่มาก็บริจาคมาทำโครงเรือไฟ ใครมีต้นกล้วยก็บริจาคมาเป็นวัสดุทำเรือไฟ ส่วนชายฉกรรจ์ก็พากันเข้าป่าไปหาชี้ได้ชี้ควงหรือชันโรง เพื่อขุดเอารังที่อยู่ในโพรงใต้ดินสามารถติดไฟ เป็นแสงสีต่างๆ สวยงาม บางครอบครัวที่ไม่มีวัสดุอุปกรณ์ก็จัดหาอาหารการกินจัดแจงมาเพื่อเลี้ยงดูผู้ลงมือทำเรือไฟ แม้แต่ผู้ที่ไม่มีความรู้ช่วยส่วนกลาง ก็อาสาเป็นแรงงานช่วยเป็นผู้จัดทำเรือไฟตามที่ช่างออกแบบแนะนำให้ส่วนต่างของเรือไฟจนสำเร็จและนำไปลอยไหลในลำน้ำดับขั้นตอนสุดท้าย

เรือไฟโบราณนครพนม

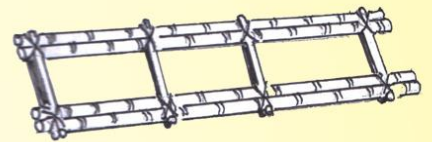
วิธีการทำเรือไฟโบราณประจำคุ้มวัดหรือชุมชน

การออกแบบ การออกแบบเรือไฟคุ้มวัดในสมัยโบราณนั้นรูปแบบจะไม่มี ความยากซับซ้อนมากนัก เพียงแต่ใช้ไม้ไผ่วัสดุหลักทั้งส่วนทำเป็นแพหรือท่อนลอยและส่วนที่เป็นลำเรือตัวเรือให้มีความโค้งงอ เมื่อวางดวงไฟลงที่ลำเรือ ให้ผู้ชมที่อยู่ริมฝั่งน้ำมองเห็นเป็นรูปทรงเรือหาปลา ก็ถือว่าใช้ได้แล้ว แต่ก็ยังมีช่างภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีศิลปะออกแบบเป็นรูปทรงต่างๆ เช่น พญานาค หรือเรือหงส์ เป็นต้น ซึ่งรูปทรงเรือไฟที่ช่างภูมิปัญญาออกแบบให้มีทรงแปลกๆ ก็จะเป็นที่สนใจของชาวบ้านและผู้ชมเป็นพิเศษ

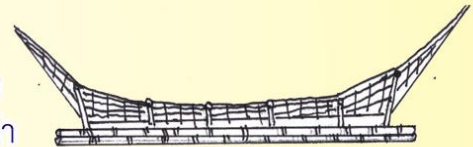
ส่วนประกอบของเรือไฟโบราณ

ฐานเรือไฟ จะออกแบบเป็นลักษณะของแพหรือท่อนลอยไม่ให้เรือไฟจมน้ำโดยใช้ไม้ไผ่มัดติดกันชั้นชะเนาะยึดให้แข็งแรงไม้ไผ่ที่ใช้ทำแพต้องเป็นลำขนาดใหญ่พิเศษเหมาะกับการเป็นท่อนลอยน้ำรับน้ำหนักวัสดุ อื่นๆ ที่วางลงบนเรือไฟได้และสามารถประคองเรือไฟให้ลอยไหลไปอย่างสง่างามด้วย

โครงเรือไฟแห่โบราณ

ชาวบ้านจะผ่าไม้ไผ่เป็นซีกทำส่วนเสาตั้งฐานลำเรือส่วนตัวเรือไฟก็ใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกยาวตามลำไม้ไผ่แต่ละซีกก็มีความยาวประมาณ ๘-๑๐ เมตร มัดติดโค้งงอให้เป็นทรงเรือปรากฏให้เห็นส่วนหัวเรือท้ายเรือหรือถ้าออกแบบเป็นรูปหรือพญานาคก็ใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกเล็กๆ ดัดงอให้เป็นรูปทรงขนาดตามที่ช่างออกแบบ

ส่วนประกอบของเรือไฟโบราณ

เป็นที่ทราบกันดีว่าการทำเรือไฟโบราณนั้นเกิดจากความเชื่อในหลายๆ ด้านเช่นเชื่อเรื่องการบูชาพระคุณแม่เจ้าการบูชารอยพระพุทธรูป บูชาพญานาคผู้ดูแลแม่น้ำบูชาไฟส่งกุศลให้ได้อันสงส์เป็นผู้มีตาทิพย์การบูชาวันพระเจ้าเปิดโลกและการสะเดาะเคราะห์เมื่อมีความเชื่อในมูลเหตุที่หลากหลายเช่นนี้ส่วนประกอบในลำเรือไฟก็ต้องมีสิ่งของ อุปกรณ์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่จัดทำเรือไฟเช่นเดียวกัน

แห่วางสิ่งของสักการบูชา

การออกแบบแห่วางสิ่งของ เครื่องสักการะนั้นเมื่อทำโครงเรือได้ตามรูปแบบที่ช่างกำหนดแล้วในส่วนที่จะวางสิ่งของก็ใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกแบนวางพาดขวางลำเรือไฟแล้วสานไม้ไผ่เป็นตะแกรงวางทับสำหรับวางสิ่งของไม่ให้ตกจากเรือไฟได้ง่ายในช่วงมีคลื่นขณะลอยไหลไปส่วนที่จะวางดวงไฟก็ใช้กาบกล้วยผ่าซีกเป็นแผ่นวางตลอดแนวจากหัวเรือถึงท้ายเรือเมื่อวางดวงไฟนั้นขึ้นได้ก็ติดเป็นท่อนๆ วางบนกาบกล้วยที่วางซ้อนกันหลายชั้นไฟก็จะไม่ไหม้โครงไม้ไผ่ของลำเรือส่วนดวงไฟที่ติดส่วนหัวและหางเรือก็ทำเป็นโคมมีเสาขูดวงไฟมัดไปตาม

เรือไฟโบราณนครพนม

เครื่องสักการบูชาที่จะวางบนเรือไฟ

ขันห้า มีเทียน ๕ คู่ดอกไม้ขาว ๑ ชุด (๕ คู่) ต้นผึ้ง หรือต้นกล้วยพฤษ์ที่มีการห้อยสิ่งของเป็นทาน เช่นขนม ข้าวต้มกล้วยอ้อย สมุดดินสอ เป็นต้นต้นเงิน ทำคล้ายต้นผึ้ง แต่ห้อยด้วยเงินที่มีผู้บริจาคทาน ขันหมากเบ็ง ทำด้วยใบตองเย็บแบบเป็นช่อเสียบดอกมะลิหรือดาวเรืองเป็นคู่ทำหลายคู่ก็ได้ประดับทั้งหัวเรือท้ายเรือ

การประดับประดาเรือไฟ

ในส่วนของดวงไฟในสมัยโบราณนิยมใช้ไฟที่ทำจากไม้ผุผสมกับน้ำมันยางห่อด้วยใบเตยหนามหรือใบของต้นจิกนำมาตัดเป็นท่อนๆ วางไว้บนกาบกล้วยที่ปูไว้กลางลำเรือไฟบางลำช่างจะออกแบบโดยไม่ตัดซี่ได้เป็นท่อน แต่จะใช้ซี่ได้มาใส่ในคบเพลิงไม้ไผ่ทำหลายอันมัดไปตามโครงเรือไฟโดยมีกาบกล้วยเป็นฉนวนป้องกันไฟไหม้โครงเรือด้วยเมื่อจุดไฟทั่วลำเรือจากหัวเรือจรดท้ายเรือแล้วผู้ชมจะเห็นเป็นรูปทรงเรืออย่างชัดเจนแม้ว่าจะเป็นเวลากลางคืนแสงไฟจากลำเรือไฟก็จะลุกโชติช่วงและสวยงาม ผู้ชมที่เป็นชาวบ้านคอยชมเรือไฟของคุ้มวัดของตนตามริมฝั่งก็มีความสุขที่ได้ร่วมเสวยสละและทำบุญไหลเรือไฟประจำปีเป็นอย่างยิ่ง

การประกอบพิธีไหลเรือไฟแห่โบราณ

ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือนสิบเอ็ดเป็นวันสำคัญที่ชาวพุทธจะร่วมใจกันประกอบพิธีทำบุญไหลเรือไฟหรือบุญใต้ประทีปในตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ที่วัดพระให้ศีลรับพร ชาวบ้านจะมาร่วมกันประดับตกแต่งเรือไฟของคุ้มวัดที่ได้สร้างและจัดทำไว้ล่วงหน้าแล้วโดยจัดตกแต่งองค์ประกอบต่างๆ เช่นติดตั้งต้นกล้วยพฤษ์มัดสิ่งของที่ถวายเป็นทาน จัดแต่งโคมไฟดวงไฟ หรือประดับกระดาษสีเรือไฟให้สวยงามยิ่งขึ้นบางคุ้มวัดมีการทำไฟพะเนียงเฉลิมฉลองเรือไฟก็มีเมื่อตกแต่งทุกส่วนพร้อมเพรียงครบแล้วก็มีการรับประทานอาหารร่วมกันและสร้างความบันเทิงสนุกสนานด้วยกลอง ดนตรีพื้นบ้าน เช่นพิณแคน ให้สนุกสนานจนถึงเวลาพลบค่ำชายฉกรรจ์ส่วนหนึ่งจะรับหน้าที่เคลื่อนย้ายเรือไฟคุ้มวัดของตนขึ้นไปยังต้นน้ำเรือเหนือหมู่บ้านขึ้นไป โดยให้อยู่ใกล้ชุมชนหรือคุ้มวัดเพื่อจะได้ให้ชาวบ้านที่รอคอยชมเรือไฟไหลผ่านหมู่บ้านได้นานๆ จะได้ชมฝีมือการตกแต่งเรือไฟและประดับไฟว่าจะสวยงามมากน้อยเพียงใดและจะได้เปรียบเทียบกับเรือไฟของคุ้มวัดอื่น ๆ ที่อยู่เหนือหมู่บ้านของตนจะลอยล่องไหลมาเป็นลำดับด้วย

การปล่อยเรือไฟโบราณ

ในสมัยโบราณไม่มีเรือหางยาวหรือเรือยนต์ที่จะลากเรือไฟเหมือนปัจจุบันแต่ชาวบ้านก็จะใช้เรือพายแต่ต้องหลายลำมีฝีพายหลายคนซึ่งล้วนเป็นชายฉกรรจ์ลากเรือไฟที่จุดไฟทั่วลำเรือจากฝั่งออกไปกลางลำแม่น้ำแล้วตั้งหัวเรือไปให้ขนานกับฝั่งผู้ชมจะได้เห็นเรือไฟชัดเจน แต่ก็ต้องประคองเรือให้ไหลไปช้า ๆ ด้วยการให้ฝีพายหลายคนพายทวนน้ำไว้บ้างจนเรือไฟไหลผ่านคุ้มวัดและหมู่บ้านของตนไปแล้วจึงปล่อยให้เรือไฟไหลล่องไปตามลำพังชาวบ้านที่เป็นคณะปล่อยเรือก็กลับเข้าฝั่งกลับบ้านด้วยความสุขที่ได้ประกอบกะทำบุญไหลเรือไฟประจำปีการทำเรือไฟโบราณนั้นจะเห็นได้ว่าวัสดุอุปกรณ์ที่ทำเรือไฟด้วยเป็นวัสดุธรรมชาติไม่เป็นมลภาวะ เพราะเป็นวัสดุที่ย่อยสลายได้ง่ายในแม่น้ำจึงมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำนานาชนิดผู้คนนำมาใช้อุปโภค บริโภคได้อย่างสบายไม่มีสารพิษเจือปน ในปัจจุบันแม้ว่าการทำเรือไฟของจังหวัดนครพนมจะมีการพัฒนารูปแบบและเทคนิคการทำที่เปลี่ยนไปจากเรือไฟโบราณอย่างมากก็ตามรูปแบบเรือไฟโบราณของจังหวัดนครพนมก็ยังคงมีชาวคุ้มวัดต่างๆ และชุมชนหลายแห่งก็ยังคงจัดทำอนุรักษ์เรือไฟแบบโบราณของชุมชนและคุ้มวัดของตนไว้อย่างเหนียวแน่นในบุญออกพรรษาแต่ละปีจะมีการเชิญชวนประชาชนและนักท่องเที่ยวให้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีก่อนปล่อยหรือไหลเรือไฟโบราณ ซึ่งมีทั้งพิธีทางศาสนา พิธีการสะเดาะเคราะห์เพื่อเสริมสิริมงคลแก่ผู้ร่วมกิจกรรม

เรือไฟโบราณนครพนม

คำถวายบูชา

มหายันนิมานิธูปะทีปะ สักกาเรนะ อสุกายะ นัมมะทานะทียา ปุริเน รุติงมุนีโน ปาทะวะ
สัณฺฑัสสะ อัมหากังทีฆารัตตังหิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาซึ่งรอยพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่เหนือกองทรายใน
แม่น้ำนัมมทานทีที่ไฟด้วยเครื่องสักการะ คือธูป เทียน นี้ขอจงเป็นประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้า
ทั้งหลาย สันกาลนานเทอญ

การสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีไหลเรือไฟมาแต่ครั้งโบราณที่ประชาชนผู้อาศัยในลุ่มน้ำโขงทั้งสองฝั่งได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นนั้นมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับจากจุดเริ่มต้นการทำเรือไฟจากกล้วยซึ่งเป็นการใช้วัสดุที่ย่อยสลายไม่เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมจนถึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเรือไฟลำเล็กที่ทำด้วยกาบกล้วยสู่การทำเรือไฟไม้ไผ่ลำที่ใหญ่โตขึ้นโดยมุ่งหมายให้เป็นเรือไฟของคุ้มวัดหรือชุมชนต่อมาได้เรียกว่า“เรือไฟโบราณ” ซึ่งการมีวิวัฒนาการในขั้นนี้ถือว่าผู้นำชุมชนมีจุดมุ่งหมายให้ผู้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกถึงความเสียสละและความสามัคคีในกลุ่มชุมชนนั่นเองและในภายหลังได้มีการวิวัฒนาการเรือไฟไปแบบก้าวกระโดดกลายเป็นเรือของการส่งเสริมการท่องเที่ยวและเชิงพาณิชย์เริ่มต้นเมื่อปี ๒๕๒๖ มีการส่งเสริมได้ปรับรูปแบบของการทำเรือไฟให้มีรูปทรงขนาดของความสูง - ความยาวและวัสดุ ที่จัดทำเปลี่ยนไปจากเดิมมากขึ้นเช่นวัสดุที่เป็นเชื้อเพลิง เป็นต้น

ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

แนวปฏิบัติทางสังคม

ชาวบ้านได้ปฏิบัติในเดือน ๑๑ โดยมีกำหนดการปฏิบัติในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ของทุกๆ ปีโดยพิธีกรรมจะจัดที่วัดประจำหมู่บ้านโดยประกอบพิธีทางศาสนาให้พระรับศีลจตุสดมภ์ของไว้ภายในลำเรือไฟตามความศรัทธาและความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หมู่บ้านหรือชุมชนคุ้มวัดที่อยู่ริมแม่น้ำในจังหวัดนครพนม เช่นริมแม่น้ำโขง แม่น้ำสงคราม น้ำคำ น้ำยาม น้ำบึง จะปฏิบัติกิจกรรมไหลเรือไฟแบบโบราณดั้งเดิมในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ เหมือนกันทุกชุมชน โดยประกอบพิธีทางศาสนาแล้วชายฉกรรจ์ก็นำเรือไฟแบบโบราณของคุ้มวัดขึ้นไปเหนือหมู่บ้านแล้วนำเรือไฟของคุ้มวัดลงไปยังท่าน้ำแล้วมีการจุดไฟให้ทั่วลำเรือจึงลากจูงเรือออกไปกลางลำแม่น้ำประคองให้เรือไฟขนานกับริมฝั่งผู้ชมจะได้เห็นความสวยงามของดวงไฟและการค่อยๆ เลื่อนไหลลอยไปตามกระแสน้ำเป็นสังขารที่บ่งบอกว่าชีวิตก็มีการค่อยเลื่อนไหลไปเช่นเดียวกันสักวันหนึ่งทุกชีวิตก็ต้องเดินทางไปถึงจุดจบ จะเหลือไว้เพียงสิ่งดีงามให้ผู้อยู่หลังได้รู้และศึกษาต่อไป

ส่วนเรื่องความเชื่ออันเป็นมูลเหตุของการไหลเรือไฟด้านต่างๆ เช่นความเชื่อเรื่องบูชาคุณของแม่น้ำ บูชารอยพระพุทธรูป บูชาพญานาค บูชาพระพุทธรูปเจ้าในวันพระเจ้าทรงเปิดโลก บูชาพระคุณด้วยการจุดประทีปโคมไฟและการสะเดาะเคราะห์ชาวบ้านผู้ทำเรือไฟหรือร่วมพิธีทำเรือไฟส่วนกลางหรือเรือไฟคุ้มวัดก็จะพากันอธิษฐานระลึกถึงแต่ละความเชื่อในช่วงเวลาจะปล่อยลอยเรือไฟไป เมื่อเรือไฟลอยไหลไปก็เป็นเสร็จพิธีกรรมเหลือเพียงความสุขใจที่ได้ประกอบพิธีในแต่ละปีของทุกคนอย่างถ้วนหน้า

องค์ความรู้เรื่องเรือไฟโบราณนครพนม
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครพนม

ตอนที่ ๔